

UOT 330.322.01 (479.24)

AZƏRBAYCANIN İNVESTİSİYA POTENSİALININ REALLAŞDIRILMASININ REGIONAL MÜHİTİ

A. E. QULIYEVA

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti

Məqalədə ölkənin investisiya potensialını şərtləndirən amillər aşkar edilmiş, həmin potensialın reallaşdırılmasının regional aspektləri tədqiq olunmuşdur. Azərbaycanın iqtisadi rayonları üzrə adambaşına əsas fondlar, regionda adambaşına əsas kapitala investisiyaların miqdarı, İmanat əsas kapitala düşən əsas fondlar və bir sıra digər göstəricilər təhlil edilməklə ölkənin investisiya potensialı və onun reallaşdırılmasının regional mühiti xarakterizə edilmişdir.

Açar sözlər: investisiya potensialı, amillər, iqtisadi rayonlar, göstəricilər, əsas fondlar.

Xl əsrin başlanğıcı üçün qloballaşma proseslərinin güclənməsi, o cümlədən investisiya axınlarının intensivləşməsi, insan fəaliyyətinin bütün sahələrində inkişafa xidmət edən infrastrukturun modernləşdirilməsi və bu kimi bir sıra digər proseslər xarakterik hesab olunur. Odur ki, ölkənin investisiya potensialı və onun reallaşdırılmasının regional mühitinin səciyyələndirilməsi xüsusi aktuallıq kəsb edir.

İnvestisiya potensialı və onu şərtləndirən amillər

Ölkənin iqtisadi qüdrətini şərtləndirən amillər sırasında istehsal və resurs potensialı, onların fəallaşdırılmasının qarşılıqlı təsir mühitində formalaşan, yüksək ehtimalla reallaşması gözlənilən imkanlar kimi iqtisadi potensial aparıcı rola malikdir. Dinamik və mürəkkəb xarakterli iqtisadi münasibətlər sistemində iqtisadi potensial, müasir mənbələrdə "ölkə iqtisadiyyatının, onun sahələrinin, müəssisələrinin, təsərrüfatlarının iqtisadi-istehsal fəaliyyətini həyata keçirmək, əmtəə (xidmətlər) istehsal etmək, əhalinin ehtiyaclarını, ictimaiyyətin tələbatlarını, istehsal və istehlakın inkişafını təmin edən məcmu qabiliyyəti" (1, s.353) kimi təqdim olunur. Haqqında danışılan məcmu qabiliyyətlər arasında investisiyaların mənimsənilməsi və onların insan kapitalına çevrilməsində mühüm əhəmiyyətə malik investisiya potensialı, cəmiyyətin inkişafında cari və perspektiv prioritetlərin rəqləşdirilməsinin konseptual təməlini formalaşdırır.

Azərbaycanın müasir dünyada sabitlik və rifah adası olması, onun daim artan iqtisadi qüdrəti investorların, o cümlədən xarici investorların ölkəmizə artan marağı ilə müşayiət olunur. Yeni əsrdə dünya iqtisadiyyatının əsas mərkəzləri arasında tarazlığın dəyişməsi inkişaf etməkdə olan ölkələrin global iqtisadi artımın lokomotivini təşkil edəcəyini söyləməyə əsas verən dəyişikliklər baş verir.

“Növbəti dövr dünya iqtisadiyyatının əsas mərkəzləri arasında tarazlığın dəyişməsi və bununla əlaqədar onun strukturca yenidən qurulması, regional iqtisadi birliklərin rolunun güclənməsi ilə səciyyə-

lənəcəkdir. Azərbaycan üçün bu həm xarici iqtisadi inteqrasiya baxımından yeni imkanlar açır, həm də sosial-iqtisadi inkişafın istiqamətlərində ümumdünya kontekstini üstün tutmağı, lokal regional dairə ilə məhdudlaşmamağı, müxtəlif iqtisadi məkanların təsərrüfat əlaqələrində və bazarlarında iştirakdan yararlanmağı zəruri edir. Hazırda birbaşa xarici investisiyaların həm təyinat yeri, həm də mənbəyi kimi inkişaf etməkdə olan iqtisadiyyatların xüsusi çəkisi artırmaqdadır. Böhrandan sonrakı dövrdə yüksək gəlirli ölkələrin iqtisadi artım tempinin inkişaf etməkdə olan ölkələrdən təqribən iki dəfə aşağı olacağı proqnozlaşdırılır. Nəticədə, inkişaf etməkdə olan ölkələr global iqtisadi artımın əsas lokomotivini təşkil edəcəkdir" (2. s.8).

Azərbaycanda əldə olunmuş yüksək iqtisadi fəallıqda, ölkədə yaradılmış əlverişli investisiya mühiti aparıcı rol oynayır. İnvestisiya cəlbediciliyinin təmin olunması istiqamətində görülən işlər, regionların sosial-iqtisadi inkişafına dair qəbul edilmiş silsilə dövlət proqramlarının uğurlu icrası ilə bilavasitə əlaqədardır. Respublikada 2004-2014-ci illər ərzində investisiya potensialının reallaşdırılmasının regional mühitinin səciyyəsi, bu bərdə əyani dəlillər verir.

İqtisadi artım və investisiya potensialı arasında sıx korrelyasiya asılılığı vardır. Belə ki, digər amillərlə yanaşı istehlak və yığım arasında nisbətdən asılı olan investisiya potensialı inkişafın maliyyələşdirilməsinin tempi və proporsiyalarını şərtləndirir. Geniş təkrar istehsalın təmin edilməsində investisiya potensialının həlledici rolu, ona daimi diqqəti şərtləndirən mühüm amildir.

İnvestisiya potensialı anlayışının, xüsusilə təcrübə səviyyədə dəqiqləşdirilməsini davam etdirsək, deyə bilərik ki, ölkənin investisiya potensialına yeni müəssisələrin və şəbəkələrin, insan potensialının, istehsal və sosial infrastrukturun inkişafı (yenidən qurulması, modernləşdirilməsi) məqsədilə zəruri investisiya resurslarını mənimsəmək qabiliyyətidir. Haqqında danışılan

resurslar istifadə istiqamətinə görə aşağıdakı kimi fərqləndirilir: inkişaf strategiyasına əsasən müəyyən ləşdirilmiş prioritet sahələrə investisiyalar; məhsul və

proses innovasiyalarına investisiyalar; ictimai maraqlara xidmət edən dövlət sifarişinə yönəldilən resurslar; müxtəlif səviyyəli məqsədli proqramlara investisiyalar; regionların sosial-iqtisadi inkişaf regional proqramların icrasına investisiyalar.

İnvestisiya siyasəti iqtisadi siyasətin prioritetlərinin reallaşdırılması vasitəsi kimi, müxtəlif səviyyəli iqtisadi agentlərin maraqlarının ahəngdarlığının təminatında mühüm rol oynayır. Haqqında danışılan ahəngdarlıq investisiya proseslərinin idarə edilməsi sisteminin liberal və ya mərkəzləşdirilmiş xarakterli olmasından, daha doğrusu, həmin sistemin bu iki qütb arasında tutduğu mövqedən asılıdır. “İnvestisiya proseslərinin sırf liberal və ya mərkəzləşdirilmiş inkişafı reallıqda mövcud deyil. Reallıqda investisiya siyasətində həm liberal, həm də mərkəzləşdirilmiş siyasətin elementlərindən istifadə olunur. İqtisadi vəziyyətdən asılı olaraq, siyasətin bu iki elementinin nisbəti dəyişir. Məsələn, iqtisadiyyatda canlanma müşahidə olunursa, mərkəzləşdirilmiş sistemin elementlərinin istifadəsinə ehtiyac olmur. Əks halda, xüsusən də böhran zamanı investisiya fəaliyyətini stimullaşdırmaq tələb olunur” (3, s.7). Doğrudan da, investisiya fəaliyyətinin xarakteri, onun stimullaşdırılması sisteminin səmərəliliyi qiymətləndirilərkən iqtisadi fəallıq və investisiya proseslərinin idarə edilməsi sisteminin liberallaşdırılması səviyyəsi nəzərə alınmalıdır.

Azərbaycanın investisiya potensialının formalaşması və onun reallaşdırılması istiqamətində kompleks tədbirlər həyata keçirilməkdədir. Belə ki, investisiyaya çevrilməsi ehtimalı yüksək olan mənbələr aşkar edilərək qiymətləndirilir, onların real investisiya proseslərinə daxil edilməsi üçün şərait yaradılır və innovasiyalı inkişaf tələblərinə cavab verən mexanizmlər təkmilləşdirilir, investisiya potensialının səmərəli istifadəsi motivləşdirilir və s.

Milli və regional səviyyədə investisiya potensialından istifadə dərəcəsi, məlum olduğu kimi investisiya fəaliyyətinin əhatə dairəsinin və qismən səmərəliliyinin faktiki səviyyəsinin formalaşmasında az rol oynamır. Konkret regionun investisiya potensialından istifadə üzrə əsas xarakteristikalar, bu ərazidə və ona bitişik regionlarda geniş təkrar istehsal məlumatları nəzərə alınmalıdır. Azərbaycan regionlarına əsaslı vəsait qoyuluşunun məqsədəuyğunluğunu şərtləndirən amillər sırasında maddi istehsal və xidmət dairəsinin genişləndirilməsi, yeni fəaliyyət növlərinin mənimsənilməsi və mövcud maddi-texniki bazanın modernləşdirilməsi zərurəti qeyd edilməlidir. Azərbaycanda əsas kapitala

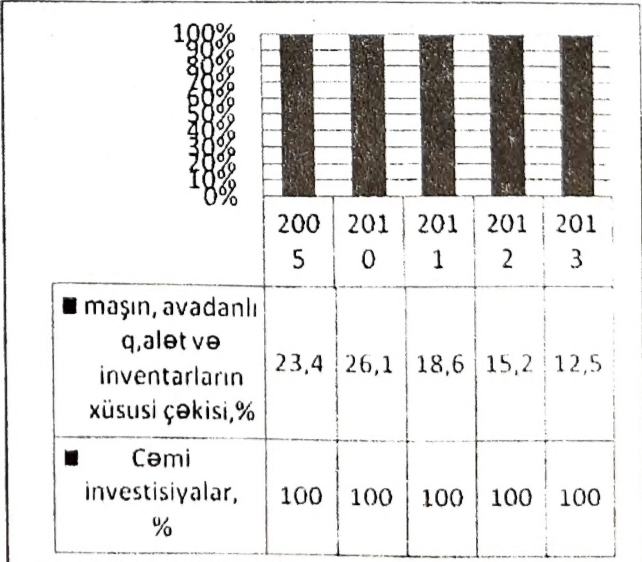
investisiyaların həcmi ciddi müsbət dinamikaya malikdir (cədvəl 1).

Cədvəl 1. Azərbaycanda əsas kapitala investisiyalar və maliyyə mənbələri üzrə onların strukturu

	2005	2010	2011	2012	2013
Əsas kapitala investisiyalar, cəmi, milyon man.	5769,9	9905,7	12799,1	15407,3	17850,8
Maliyyə mənbələri üzrə, cəmi, %	100	100	100	100	100
O cümlədən:					
müəssisə və təşkilatların öz vəsaitləri	82,6	50,9	45,0	43,7	43,8
Bank kreditləri	6,4	6,5	6,3	5,4	4,8
Büdcə vəsaitləri	3,4	32,9	42,7	44,4	45,3
Büdcədən kənar fondların vəsaitləri	1,3	5,7	3,1	3,7	3,0
Əhəlinin şəxsi vəsaiti	5,7	3,8	2,7	2,6	2,6
Sair vəsaitlər	0,6	0,2	0,2	0,2	0,5

Əsas kapitala investisiyaların maliyyə mənbələri üzrə strukturunda 2005-2015-ci illər üzrə ciddi təradüdlər müşahidə edilir. Deyək ki, əsas kapitala investisiyalarda müəssisə və təşkilatların öz vəsaitləri 2005-ci ildə payı 82,6% olmuşdursa, 2013-cü ildə bu göstərici 43,8% təşkil etmişdir. 2005-2013-cü illərdə ölkə üzrə əsas kapitala investisiyalarda büdcə vəsaitinin xüsusi çəkisi 3,4%-dən 45,3%-ə çatmışdır.

Əsas kapitala investisiyaların strukturunda maşın, avadanlıq, alət və inventarların xüsusi çəkisi modernləşmənin xarakterini şərtləndirən mühüm göstəricilərdəndir (şəkil 1). Təhlil edilən dövrdə əsas kapitala investisiyaların strukturunda maşın, avadanlıq, alət və inventarların xüsusi çəkisinin ən yüksək səviyyəsi 2010-cu ilə təsadüf edir. Onu da qeyd edək ki, maşın, avadanlıq, alət və inventarların əsas kapitala investisiyaların strukturunda xüsusi çəkisinin artması, birmənalı olaraq modernləşmənin texnoloji innovasiya yönümlü olduğunu söyləməyə əsas vermir.

Şəkil 1. Azərbaycanda əsas kapitala investisiyaların strukturunda maşın, avadanlıq, alət və inventarların xüsusi çəkisinin (P-a-lə) dinamikası. Mənbə: Azərbaycan ticarəti. Bakı, 2014, səh.102

Ümumilikdə, investisiya potensialının qiymətləndirilməsi prosesində, onun reallaşdırılması mühitini şərtləndirən amillər də hərtərəfli təhlilə cəlb edilmiş olur.

Müvafiq mənbələrdə investisiya potensialının gücləndirilməsinin müxtəlif modelləri nəzərdən keçirilmiş və investisiya potensialını gücləndirən amilləri nəzərə alan modellərə üstünlük verilmişdir.

“İnvestisiya potensialının artımının aşağıdakı üç strategiyasını fərqləndirmək olar:

1. Qarşılıqlı təsir strategiyası. Bunun reallaşması üçün iqtisadi idarəetmə metodlarından istifadə edilir.

2. Kompensasiya strategiyası. Bu strategiyanın reallaşması üçün təşkilati-tənzimləmə, hüquqi, iqtisadi və sosial idarəetmə metodları tətbiq olunur.

3. Fəallaşdırma strategiyası. Onun reallaşmasında hüquqi və iqtisadi idarəetmə metodları istifadə olunur”(4,s.180).

Qarşılıqlı təsir strategiyasının (hakimiyyət və investorlar arasında) reallaşdırılması üçün regional infrastrukturun inkişafına xidmət edən dövlət və özəl bölmənin tərəfdaşlığı inkişaf etdirilməsi, özünüidrəetmə strukturları tərəfindən xüsusi maliyyə bazası formalaşdırılması, özəl bölmənin nəzarət səhm paketinin əldə edilməsi və digər bu kimi tədbirlər həyata keçirilməlidir. İnvestisiya potensialının gücləndirilməsinin kompensasiya strategiyası regionların inkişaf proqramları üzrə daxili xərc və gəlirlərinin fərqlənməsinə, dövlət büdcəsi köçürmələri ilə ödənilməsi ilə reallaşdırılır. İnvestisiya potensialının fəallaşdırılması strategiyası aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur: qiymətli kağızlar bazarının fəallaşdırılması, özəlləşdirmə, sosial-maliyyə qruplarının yaradılması (4,s.180-182).

Milli iqtisadiyyatın sahələri üzrə əsas kapitala investisiyaların artım sürəti və ya digər sahədə investisiyaya tələbatın ödənilməsi xarakterizə edən və ölkənin investisiya, ümumilikdə iqtisadi potensialının formalaşmasında həlledici rol malik göstəricidir. Əsas kapitala investisiyaların artım sürəti, başqa sözlə, əvvəlki ilə nisbətən artım, təhlil dövründə, ümumilikdə 15,1%-dən az olmamışdırsa, kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq üzrə 2013-cü ildə bu sürət 12,1% həddində mənfəətli olmuşdur. Başqa sözlə, 2012-ci ilə nisbətən 2013-cü ildə əsas kapitala investisiyaların həcmi 12,1% azalmışdır. Sənayedə əsas kapitala investisiyaların sürətinin ən yüksək həddi (25,3%) 2010-cü ildə, ən aşağı həddi isə (6,6%) 2005-ci ilə təsadüf edir (cədvəl 2).

Cədvəl 2. Azərbaycanda iqtisadiyyatın sahələri üzrə əsas kapitala investisiyaların artım sürəti (əvvəlki ilə nisbətən artım), faizlə

	2005	2010	2011	2012	2013
Əsas kapitala investisiyalar, cəmi	117,2	121,2	127,3	118,5	115,1
Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq	116,1	152,8	99,9	146,1	87,9
Sənaye	106,6	125,3	123,7	110,8	123,4
Tikinti	220	350	195,6	220	140,9
Ticarət, nəqliyyat vasitələrinin təmiri	147,0	94,7	129,0	174,0	94,5
Nəqliyyat və anbar təsərrüfatı	159,0	135	101,2	102,6	135,3
Informasiya və rabitə	154,0	142,5	144,4	104,4	60,5

Regionun investisiya potensialı anlayışına münasibətdə regional idarəetmə strukturlarının mövcudluğu, daha yüksək konkretlik səviyyəsi əldə etməyə imkan verir. Bununla belə, Azərbaycanda regionların sosial-

iqtisadi inkişafına dair dövlət proqramlarının elmi təminatı və onların uğurlu icrası təcrübəsi göstərir ki, regionun investisiya potensialı anlayışına münasibətdə nəzəri-metodoloji araşdırmaların dərinləşdirilməsi məqsəduyğundur.

Regional investisiya mühiti və investisiya potensialının reallaşdırılması məsələləri

Bu halda, başqa sözlə, ölkənin investisiya potensialının və onun reallaşdırılmasının regional mühitinin səciyyəsi zamanı ərazi amili arxa plana keçirilə bilməz. Regional investisiya mühitində, müvafiq ərazidə formalaşan investisiya resurslarının xarakteristikaları (mövcudluq, dinamika, digər mənbələrlə kumulyasiya variantları, istifadə səmərəliliyi və i.ə.) araşdırmaların predmeti olmalıdır. Regionun investisiya potensialı səciyyələndirilərkən burada mövcud olan əsas istehsal vasitələri ilə yanaşı, perspektiv vəsait qoyuluşlarının xarakteristikaları nəzərə alınır.

Regionun investisiya potensialını xarakterizə edərkən daxili imkanlarla yanaşı, onun investisiya potensialının formalaşmasında regionlararası əlaqələrin rolu qiymətləndirilməlidir. Bu və digər məqamları nəzərə almaqla regionun investisiya potensialını qiymətləndirmək üçün tətbiq edilən üsullardan resurslara və investisiya fəaliyyətinin nəticələrinə əsaslanan üsulları daha məqsəduyğun hesab etmək olar.

Regionun investisiya potensialı daxili və xarici amillərin təsiri altında formalaşır. Bu halda bəzi qeyd-şərtlərlə, xarici, daha doğrusu regiona münasibətdə xarici amil kimi ilə qəbul edilən mərkəzi büdcədən dotasiyaların, regional layihələrin maliyyələşdirilməsində dövlət büdcəsi və beynəlxalq təşkilatların vəsaitlərinin, xarici investorların resurslarının rolu qiymətləndirilərkən, onların konkret əraziyə aid resurslar hesabına yaratdığı multiplikasiya effektinin kəmiyyətə qiymətləndirilməsi aparılmalıdır.

Azərbaycanın inzibati rayonlarının investisiya potensialının formalaşmasında büdcə daxilolmaları iştirak edir. Bununla belə, regiona yönəldilən investisiyalardan istifadənin nəticələrinin dotasiyalarla əlaqələrinin təhlili informasiya çətinlikləri ilə qarşılaşır.

Bu və ya digər regionun investisiya potensialı səciyyələndirilərkən ölkənin investisiya potensialının ərazi idarə edilməsi siyasəti, təbii və texnogen ehtiyatlardan istifadənin mövcud mexanizmi, habelə onun təkmilləşdirilməsi imkanları nəzərə alınmalıdır. Regionun investisiya potensialından istifadə layihələrinin səmərəliliyini qiymətləndirmək məqsədilə tətbiq olunan göstəricilərə, ilk növbədə “istehsalın genişləndirilməsinə görə səmərəlilik: xərclərin azaldılması hesabına əlavə gəlirin əldə edilməsi; istehsal və satış üzrə riskin azalması; yeni texnologiyaların tətbiqi və i.ə.”(5,s.81)aid edilməlidir.

Ölkənin iqtisadi rayonları üzrə mövcud sənaye-istehsal əsas fondlarının həcmi və dinamikası investisiya potensialı və onun regional mühitinin səciyyə- ləndirilməsində mühüm rola malikdir (cədvəl 3).

Cədvəl 3. Azərbaycanın iqtisadi rayonları üzrə mövcud sənaye-istehsal əsas fondlarının dinamikası, (ilin axırına, balans qiymətləri ilə) milyon manat

İqtisadi rayonlar	2005	2010	2011	2012	2013	2013-cü il 2005-ci ilə nisbətən
Naxçıvan MR	120,5	719,2	797,5	805,6	850,3	7,0 dəfə
Abşeron	725,0	1448	1485	1622	1720	2,4 dəfə
Gəncə-Qazax	567,1	563,2	773,6	918,2	1058	187%
Şəki-Zaqatala	66,0	344,1	262,6	293,2	317,9	4,8 dəfə
Lənkəran	83,7	172,4	170,5	180,0	192,4	2,3 dəfə
Quba- Xaçmaz	166,3	423,8	477,7	507,1	539,6	3,2 dəfə
Aran	979,0	1699	2067	2320	2722	2,8 dəfə
Yuxarı Qarabağ	25,8	82,7	90,6	102,6	158,3	6,1 dəfə
Kəlbəcər-Laçın	-	4,8	0,9	0,9	0,8	-
Dağlıq Şirvan	53,4	53,2	46,6	59,4	73,2	137%

Mövcud sənaye-istehsal əsas fondlarının ilin axırına, balans qiymətləri ilə hesablanmış dinamikasında iqtisadi rayonlar üzrə ciddi fərqlər, onların sosial-iqtisadi inkişaf proqramlarının icrasının start vəziyyəti, ortaq potensialın reallaşdırılması prioritetlərinin müxtəlifliyindən irəli gəlir.

Azərbaycanın investisiya potensialının reallaşdırılmasının regional mühitini xarakterizə edərkən nisbi və mütləq üstünlüklər nəzərə alınmalıdır. Regionun mütləq üstünlüklərinin coğrafi, demografik(xüsusilə, əmək resursları), təbii sərvətləri və iqlim şəraiti ilə müəyyənəşir. Nisbi üstünlüklər, maliyyə, ilk növbədə investisiya potensialı ilə şərtlənir. Həmin üstünlüklər xərclərin azaldılmasında və ya istehsalın nəticəsinin (hazır məhsulun çeşidinin) genişlənməsi ilə bazara çıxışın asanlaşmasında ifadə oluna bilər. Regionların mütləq və nisbi üstünlüklərin reallaşdırılması, qeyd olunan və digər imkanları gerçəkləşdirməklə, nəticə etibarilə milli miqyasda dayanıqlı inkişafa xidmət etməlidir.

Azərbaycanın zəngin təbii resursları, əlverişli təbii-iqlim şəraiti, yüksək intellektual potensialı, milli iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrinin investisiya cəlbediciliyini şərtləndirir. Əsas kapitala investisiya tələbatı, ilk növbədə regionun və burada ayrı-ayrı fəaliyyət sahələrin investisiya cəlbediciliyi, regionda investisiya fəaliyyətinin prioritetləri və investisiyaların maliyyələşdirilməsi mənbələrinin xarakteristikaları ilə şərtlənir. İqtisadi rayonlar üzrə əsas kapitala investisiyaların həcmi və dinamikası, yuxarıda sadalanan və bir sıra digər amillərin təsiri altında formalaşır. 2005-2013-cü illər ərzində əsas kapitala investisiyaların dinamikası Azərbaycanın iqtisadi rayonları üzrə ciddi

fərqlənən templərə malik olmuşdur. Deyək ki, Quba – Xaçmaz iqtisadi rayonunda təhlil dövründə əsas kapitala investisiyaların həcmi 14,3 dəfə artmışdırsa, Lənkəran iqtisadi rayonunda bu artım 3,1 dəfə olmuşdur (cədvəl 4).

İnvestisiya potensialının reallaşdırılmasının regional mühitinin səciyyələndirilməsi üçün ölkənin iqtisadi rayonları üzrə istifadəyə verilmiş əsas fondların dinamikasına nəzər salmaq məqsəduyğundur. Haqqında danışılan dinamika regional iqtisadiyyatın modernləşdirilməsi hesabına onun rəqəbat qabiliyyətinin artırılması imkanlarından istifadə səmərəliliyinin təhlilində istifadə olunur. 2005-2013-cü illər ərzində ölkənin iqtisadi rayonları üzrə istifadəyə verilmiş əsas fondların artım templəri, həlledici dərəcədə regionların sosial-iqtisadi inkişafı üzrə dövlət proqramlarının prioritetləri və onların reallaşdırılması vəziyyəti ilə

Cədvəl 4. Azərbaycanın iqtisadi rayonları üzrə əsas kapitala investisiyaların dinamikası, milyon manat

İqtisadi rayonlar	2005	2010	2011	2012	2013	2013-cü il 2005-ci ilə nisbətən
Naxçıvan MR	126,1	501,1	815,6	982,3	1037,7	8,2 dəfə
Abşeron	135,5	119,0	251,1	365,8	581,5	4,3 dəfə
Gəncə-Qazax	69,5	420,5	724,0	771,9	946,6	13,6 dəfə
Şəki-Zaqatala	160,4	183,5	380,9	733,7	653,8	4,1 dəfə
Lənkəran	92,7	133,8	202,0	224,0	286,4	3,1 dəfə
Quba- Xaçmaz	34,2	556,1	706,0	622,2	487,7	14,3 dəfə
Aran	118,2	577,4	1089,9	1219,6	1498,2	12,7 dəfə
Yuxarı Qarabağ	42,6	85,0	49,3	71,4	57,1	134%
Kəlbəcər-Laçın	0,7	0,4	0,2	0,6	0,2	28,6%
Dağlıq Şirvan	26,5	183,2	145,6	165,1	152,5	5,8 dəfə

bağlıdır. Təhlil edilən dövrdə istifadəyə verilmiş əsas fondların artım tempi, (cəbhəyanı rayonlar istisna olmaqla) ayrı-ayrı iqtisadi rayonlar üzrə 4,6 dəfədən (Quba-Xaçmaz) 38,8 dəfəyə (Şəki-Zaqatala) qədər təərəddüd edir (cədvəl 5).

Göründüyü kimi, ölkənin investisiya potensialının reallaşdırılmasının regional mühitini səciyyələndirmək üçün iqtisadi rayonları üzrə istifadəyə verilmiş əsas fondların dinamikası məlumatları ilə kifayətlənmək mümkün deyildir. Odur ki, əlavə göstəricilərin hesablanmasına ehtiyac vardır.

Cədvəl 5. Azərbaycanın iqtisadi rayonları üzrə istifadəyə verilmiş əsas fondların dinamikası, milyon manat

İqtisadi rayonlar	2005	2010	2011	2012	2013	2013-cü il 2005-ci ilə nisbətən, dəfə
Naxçıvan MR	128,4	521,8	592,9	802,2	1007,7	7,8
Abşeron	39,9	46,4	65,6	112,7	357,6	9,0
Gəncə-Qazax	41,1	166,7	314,0	459,4	447,8	10,9
Şəki-Zaqatala	12,0	138,6	131,2	589,5	465,1	38,8
Lənkəran	30,9	83,1	123,6	121,0	185,4	6,0
Quba- Xaçmaz	16,7	90,8	113,4	99,4	77,2	4,6
Aran	73,5	294,2	510,8	490,5	767,1	10,4
Yuxarı Qarabağ	22,9	78,4	28,6	72,4	54,5	2,4
Kəlbəcər-Laçın	0,04	1,0	0,2	0,6	0,2	5,0
Dağlıq Şirvan	6,5	92,0	57,6	74,0	64,9	10,0

Regionun investisiya potensialını səciyyələndirmək üçün hazırda tövsiyə olunan metodikaya görə ölkənin ümumi daxili məhsulunda regionun payı, ölkənin əsas fondlarında regionun xüsusi çəkisi, regionda adambaşına əsas fondlar, regionda adambaşına əsas kapitala investisiyaların miqdarı, İmanat əsas kapitala düşən əsas fondlar və bir sıra digər göstəricilərin təhlilə

cəlb edilməsi nəzərdə tutulur. Ölkənin iqtisadi rayonlarında əhalinin sayı və adambaşına sənaye-istehsal əsas fondlarının dəyəri məlumatlarından istifadə etməklə, həmin rayonlar üzrə adambaşına sənaye-istehsal əsas fondlarının dəyərini hesablamaq və dinamika təhlili sayəsində, müəhəd olunan meylə münasibət bildirmək olar (cədvəl 6). 2005-2013-cü illər ərzində adambaşına sənaye-istehsal əsas fondlarının dinamika-sında artım tempi Naxçıvan Muxtar Respublikası, Yuxarı Qarabağ və Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonlarında daha yüksək olmuşdur.

Cədvəl 6. Azərbaycanın iqtisadi rayonlarında əhalinin sayı və adambaşına sənaye-istehsal əsas fondlarının dinamikası

İqtisadi rayonlar	əhalinin sayı, min nəfər				adambaşına sənaye-istehsal əsas fondları, manat			
	2005	2010	2013	2013-2005-ci ilə nisbətən,%	2005	2010	2013	2013-2005-ci ilə nisbətən, dəfə
Naxçıvan MR	382,1	410,1	435,3	113,9	315,4	1753,7	1953,4	6,2
Abşeron	463,5	522,8	545,3	117,6	1564,2	2769,7	3154,2	2,0
Gəncə-Qazax	1138,0	1191,7	1227,5	107,9	498,3	472,6	861,9	1,7
Şəki-Zaqatala	550,1	575,3	593,2	107,8	120,0	598,1	535,9	4,5
Lənkəran	790,5	843,2	880,4	111,4	105,9	204,5	218,5	2,1
Quba-Xaçmaz	471,9	498,4	518,4	109,9	352,4	850,3	1040,9	3,0
Aran	1732,5	1834,0	1910,4	110,3	565,1	926,4	1424,8	2,5
Yuxarı Qarabağ	597,7	624,1	645,0	107,9	43,2	132,5	245,4	5,7
Kəlbəcər-Laçın	213,8	231,3	240,1	112,3	-	20,8	3,3	-
Daqlıq Şirvan	270,5	287,8	299,7	110,8	197,4	184,9	244,2	1,2

Artıq qeyd olunduğu kimi, bu və ya digər iqtisadi rayonun investisiya potensialını xarakterizə etmək üçün adambaşına əsas kapitala investisiyaların miqdarı, İmanat əsas kapitala düşən sənaye-istehsal əsas fondları kimi göstəricilər təhlilə cəlb edilməlidir. 2005-2013-cü illər ərzində Azərbaycanın iqtisadi rayonlarında adambaşına əsas kapitala investisiyaların miqdarı, Ermənistanın ordusunun işğalı altında olan Kəlbəcər-Laçın iqtisadi rayonu istisna olmaqla, ciddi artım tempinə malik olmuşdur. Müvafiq artım tempi Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonunda 13 dəfə, Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonunda isə 1,2 dəfə olmuşdur (cədvəl 7).

Cədvəl 7. Azərbaycanın iqtisadi rayonlarında adambaşına əsas kapitala investisiyaların miqdarı və İmanat əsas kapitala düşən sənaye-istehsal əsas fondlarının dinamikası

İqtisadi rayonlar	Adambaşına əsas kapitala investisiyaların miqdarı,manat				İmanat əsas kapitala düşən sənaye-istehsal əsas fondları,manat			
	2005	2010	2013	2013-cü il 2005-ci ilə nisbətən, dəfə	2005	2010	2013	2013-cü il 2005-ci ilə nisbətən,%
Naxçıvan MR	330,0	1221,9	2383,9	7,2	0,96	1,44	0,82	85,4
Abşeron	292,3	227,6	1066,4	3,6	5,35	12,17	2,96	55,3
Gəncə-Qazax	61,1	352,9	771,2	12,6	8,16	1,34	1,12	13,7
Şəki-Zaqatala	291,6	319,0	1102,2	3,8	0,41	1,88	0,49	119,5
Lənkəran	117,3	158,7	325,3	2,8	0,90	1,29	0,67	74,4
Quba- Xaçmaz	72,5	1115,8	940,8	13,0	4,86	0,76	1,11	22,8
Aran	68,2	314,8	784,2	11,5	8,28	2,94	1,82	22,0
Yuxarı Qarabağ	71,3	136,2	88,5	1,2	0,61	0,97	2,77	4,5 dəfə
Kəlbəcər-Laçın	3,3	1,7	0,8	24,2%	-	12,0	4,0	-
Dağlıq Şirvan	98,0	636,6	508,8	5,2	2,02	0,29	0,48	23,8

Azərbaycanın iqtisadi rayonları üzrə əsas kapitala investisiyaların həcmi artdıqca İmanat əsas kapitala düşən sənaye-istehsal əsas fondlarının dəyərinin azalması baş verir. Məsələ ondadır ki, regionların sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsi məqsədilə həyata keçirilən dövlət proqramlarının investisiyalaşması tempi, gözlənilirdi kimi sənaye-istehsal əsas fondlarının artım tempini qabaqlayır.

Regional iqtisadiyyatın araşdırılmasında problemlərdən biri regionlar üzrə məcmu məhsulun (RMM) hesablanmasındakı çətinliklərdir. Şübhə yoxdur ki, həmin göstəricinin kəmiyyət ifadəsinin dəqiqliyi adambaşına RMM-in həcmi, RMM-in 1 manatına düşən əsas kapitala investisiyalar, regionun əsas fondlarının 1

manatına RMM hesablanması təhlilin nəticələrinin keyfiyyətini yaxşılaşdırma bilər.

NƏTİCƏ

Regionun investisiya potensialını şərtləndirən başlıca amillərə istehsal, resurs, istehlak, innovasiya, intellektual, institusional, infrastruktur amilləri aid edilməlidir. İnvestisiya potensialını şərtləndirən istehsal amili

region əhalisinin təsərrüfat fəaliyyətinin nəticələrinin məcmusunda, resurs amili təbii resurslarının əsas növlərinin balans ehtiyatlarının orta çəkili təminatında öz əksini tapmalıdır. Region əhalisinin məcmu alıcılıq qabiliyyətində ifadə olunan istehlak amilinin, regionda elmi-texniki tərəqqinin nəticələrinin tətbiqi səviyyəsində ifadə olunan innovasiya amilinin, region əhalisinin təhsil səviyyəsində ifadə olunan intellektual amilin, institusional amil, regionun iqtisadi-coğrafi vəziyyəti və onun infrastruktur təminatı səviyyəsində ifadə olunan infrastruktur amilinin investisiya potensialının formalaşmasında onunadığı rol hərtərəfli qiymətləndirilməlidir.

1. İzahlı iqtisadi terminlər lüğəti I cild. Bakı, Nurlan, 2005, 536 s. 2. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 29 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış" inkişaf konsepsiyası. Bakı, 2013, 39s. 3.G.A.Əzizova. Dövlətin investisiya-innovasiya siyasəti. Bakı: "İqtisad Universiteti" Nəşriyyatı 2012, 212 s. 4. T. İ. İsmaylova. İqtisadiyyatın investisiya potensialı: formalaşması və istifadə mexanizmləri. Bakı, "İqtisad Universiteti" nəşriyyatı, 2008, 225s. 5. Əliyev Q. İnvestisiyanın maliyyələşdirilməsi və kreditləşdirilməsi. Bakı, "İqtisad universiteti", 2008, 274s.

**Региональная среда осуществления инвестиционного
потенциала Азербайджана**

A. Э.Кулиева

В статье выявлены факторы, обуславливающие инвестиционный потенциал страны, инвестиционный региональные аспекты осуществления этих потенциалов. Анализируя по экономическим районам Азербайджана основные фонды на каждого человека, в регионах инвестиционные количество основного капитала на каждого человека, 1 манат, как основной капитал основного фонда и ряд других показателей, было охарактеризовано региональная среда инвестиционного потенциала страны и его осуществление.

Ключевые слова: инвестиционный потенциал, факторы, экономические районы, показатели, основные фонды

Regional sphere of realizing the investment potential of Azerbaijan

A. E. Guliyeva

Factors about investment potential of country are elucidated and realizing aspects are researched. Basic funds and quantity of investment for per person in economic regions of Azerbaijan, basic funds for per 1 manat basic capital and other indicators are analyzed and so, investment potential and its realizing sphere are characterized.

Key words: investment potential, factors, economic regions, indicators, basic funds.
